

POESIA, LLENGUA, PAÍS.
L'ELABORACIÓ DE LA LLENGUA I LA IDEA DE PAÍS
EN LA POESIA CONTEMPORÀNIA.

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by R

ment amb el meravellós supremu de la creació dels poetes.
Potser perquè llur ofici és el meu, m'exagero que a ells es de-
gui la millor part de l'alleugeriment en puresa per on es va
cap a la fixació ideal de tota llengua comuna.

Carles RIBA. «Els poetes i la llengua comuna»
(Discurs d'ingrés a l'Institut d'Estudis Catalans, 1932)¹

La coincidència aquest any 2011 de l'aparició del número 100 de *Reduccions* amb el centenari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans —i encara també amb el centenari de Joan Maragall, el poeta de la paraula viva i l'*Elogi de la paraula*— ens convida a prestar una atenció especial al paper singularment important que ha tingut la poesia contemporània en la configuració d'una llengua *indefinidament apta*, per dir-ho de nou amb paraules de Carles Riba.

És cert que la mateixa naturalesa de la poesia, com a gènere en què s'exploren, es concentren i s'intensifiquen més que en cap altre els recursos expressius del llenguatge, explica que aquesta condició de banc de proves estilístic es manifesti en general en totes les llengües del món.

En el nostre cas, però, és probable que el lideratge de la poesia en el cultiu de la llengua i en l'elaboració, la sedimentació i la diversificació dels estils literaris hagi estat encara més intens, pel relleu públic que ha tingut la poesia catalana en algunes etapes de la nostra història cultural i fins i tot política, i també, evidentment, per la talla excepcional d'alguns dels nostres poetes.

Aquesta especial aportació de la poesia al desplegament de la llengua potser no resulta tan perceptible si ens fixem en una sola

1. Reproduït a Carles RIBA. *Clàssics i moderns*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

obra o en uns pocs autors escollits a l'atzar, però es fa plenament evident quan observem de manera global el panorama evolutiu de la poesia i la llengua en l'etapa contemporània. I també si resseguim l'evolució conjunta de poesia i llengua en els indrets concrets del nostre país que ens resulten més propers —com és l'illa d'Eivissa en el meu cas.

Altra cosa és que aquesta funció de la poesia com a banc de proves dels estils literaris —i dels models de llengua en general— hagi passat per diversos alts i baixos i que potser no es trobi actualment en una etapa en què resulti especialment activa o perceptible. O que puguem preguntar-nos, mirant endavant, quina pot ser la funció de les noves tendències poètiques en relació amb el desenvolupament de les capacitats expressives de la llengua catalana.

Evidentment, aquest procés que Riba descrivia com «l'alleugeriment en puresa per on es va cap a la fixació ideal de tota llengua comuna» no és merament intern a la poesia ni a la llengua. Es produeix en estreta relació amb la societat, i és aquesta interacció la que permet comprendre les raons del seu èxit relatiu. La consideració social que han rebut la poesia i els poetes ha estat decisiva per a l'efectivitat que ha tingut en cada etapa la contribució de la poesia a l'afinament de la llengua o de la idea de país. Entre el poeta referent de multituds i precursor de mons nous propi d'alguns períodes i el poeta recòndit alquimista dels mots que hem conegut en uns altres, la distància ha arribat a ser abismal.

De tot això ens proposem de tractar en aquest article, en una visió general que vol ser més suggerent que conclouent, a manera del salt de cavall en un joc d'escacs, botant pels cims de la nostra poesia amb el risc de passar per sobre d'alguns dels més significatius.

D'ARIBAU A VERDAGUER, PASSANT PER MARIÀ AGUILÓ

Seria, en efecte, llarg i fàcil, i per tant no d'aquesta hora, fer veure com del mateix Aribau parteix una línia, que no s'interromp, de voluntat alleugeridora del català [...]. Una realitat que

ja gairebé podem dir nostra, gràcies a un esforç de disciplina lingüística col·lectiva, que és potser el més admirable de tota la renaixença catalana. Però tot està en aquest 'gairebé'.

Carles RIBA. «Els poetes i la llengua comuna»

L'estreta relació entre la poesia catalana contemporània, la gestació d'una llengua literària que arribés a la plenitud expressiva i la definició gradual d'una idea de país —una comunitat susceptible d'esdevenir subjecte polític— resulta especialment evident des de la mateixa represa d'Aribau i els Jocs Florals.

I això malgrat les aparatoses ambigüitats i vacil·lacions que van acompanyar el procés, des de la mateixa identificació i denominació de la llengua, que trigà bastant a passar del nom de llemosí al de català, fins a la concreció de l'àmbit de la nació o la pàtria —dos termes de sentit fluctuant durant molt de temps en els discursos presidencials dels Jocs Florals.

Sigui com sigui, poesia, llengua i pàtria apareixen estretament lligades des del mític poema d'Aribau, amb una insòlita seguretat que per força havia de trasbalsar els lectors:

Plau-me encara parlar la llengua d'aquells savis
que ompliren l'univers de llurs costums e lleis.

Aribau seria —probablement sense voler-ho conscientment— la llavor d'una creixença indestriable dels tres elements. Llengua, poesia i pàtria tornen a ser presents en el pròleg de *Lo Gayter del Llobregat* (1841), que formula clarament com a objectius programàtics la superació de les limitacions de la llengua i la consecució de la independència —si més no, literària: un objectiu aleshores tan ambiciós com pugui ser-ho avui la política.

La incredulitat del seu entorn traspua en la sensació de solitud que confessa Joaquim Rubió en el pròleg, però la poesia seria el terreny fèrtil en què la llengua aniria teixint, a partir de l'enyorança, la idea de retorn —o més aviat de recuperació, perquè és endavant que es produeix el retrobament— de la plenitud col·lectiva. Des d'aquell

moment, la plenitud poètica, lingüística i nacional tendeixen a identificar-se en un mateix horitzó. La poesia seria per molt de temps un dels pocs reductes de la utilització conscient de la llengua com a vehicle de creació de bellesa, amb la clara voluntat de construir una producció culturalment autocentrada i gradualment equiparable a la literatura dels països independents.

I no deixa de ser una curiosa paradoxa que el retorn a la lírica trobadoresca —que en els orígens de la nostra literatura havia estat un emmirallament en l'esplendor d'una altra llengua i d'un país proper però no propi— fos precisament el camí cap a la reafirmació lingüística i nacional.

Des de la perspectiva actual, probablement no ens acabem de fer càrrec de la quantitat de reptes i dificultats que hagueren de superar la poesia i la llengua als inicis d'aquell moviment que més tard, mirant enrere des d'una certa alçada, es podria anomenar *Renaixença*. Els seus inicis no podien ser tan optimistes respecte al desenllaç.

Fos com fos, la poesia va ser l'espai on creixeria la voluntat de ser un país plenament normal —primer en un esquema provincialista, com diglòssica va ser inicialment la distribució de funcions de la llengua catalana. Després ja apareixeria un objectiu més generalment ambiciós i coherent, però el provincialisme era una primera presa de consciència de les aspiracions col·lectives, de la mateixa manera que la voluntat de disposar d'una poesia pròpia apuntava cap a la plenitud literària. I la plenitud de la llengua n'era el signe distintiu. Gairebé la bandera.

Quan repassem amb un cert detall la producció poètica del segle XIX, ens adonem de la quantitat d'experiències fallides que acompanyaren els encerts, afortunadament prou clars perquè fos possible consolidar una llengua literària i un concepte de comunitat cultural obert a la configuració d'un projecte polític compartit. La comparació amb la realitat occitana fins i tot ens permet relativitzar la transcendència real de la simple qualitat literària, encara que aconseguís un cert reconeixement internacional: Teodor Aubanel o Frederic Mistral van ser grans poetes, i el segon obtingué el premi Nobel, però la seva societat no els va acompanyar. La poesia hi era, la llengua

poètica també, però el públic, el fervor de la gent, l'ús social i el projecte col·lectiu no s'hi van afegir, com en el cas català.

Després d'Aribau i Rubió, hauria de passar molt de temps i haurien d'arribar molts altres poetes capaços de fer créixer les capacitats expressives de la llengua, de produir una obra extensa i sòlida i de guanyar l'interès d'un públic prou extens i divers perquè aquella llavor donés els seus fruits. La certesa la donaria sobretot Jacint Verdaguer amb la seva obra, en la qual la poesia, la llengua i la delimitació del país aconseguen el referent més alt i el màxim abast social. Però mentrestant —mentre aquest esclat de certesa no es va manifestar— va ser decisiva l'absoluta confiança i la tenacitat d'algunes persones clau, com Marià Aguiló, perquè l'esforç no defallís i el camí no s'extraviés.

S'ha reconegut amb justícia la contribució que van fer els Jocs Florals al redreçament lingüístic, literari i de la consciència col·lectiva. Seu és el mèrit de la recuperació del prestigi social de la llengua literària —enfront de la marginalitat de la cultura popular, tan indiscutible com la vivacitat que conservava encara al segle XIX. Avui no som conscients de les pressions que calgué resistir —des de la primera edició de 1859 fins a almenys la de 1868— per tal de mantenir que el català havia de ser la llengua dels Jocs. Els Jocs Florals van tenir la capacitat d'irradiar la seguretat dels versos d'Aribau en la llengua, la poesia i la pàtria a totes les elits del territori lingüístic, amb l'aurèola de l'actualitat —la moda— i el prestigi social: el 1871, fins i tot a la remota illa d'Eivissa ja hi havia un *adjunt forà* dels Jocs Florals: l'advocat, polític liberal i poeta Felip Curtoys, que descrigué en els seus versos la nostra illa com un «petit bocí / de la terra catalana / que arrancà la tramuntana / i enmig de la mar florí.»

La distància geogràfica, doncs, era més fàcil de salvar que el distanciament secular que s'havia produït entre la llengua antiga —sòlida, però feixuga; admirable, però poc transparent— i les paraules espontànies i heterogènies del moment —properes, però rudes; entenedores, però vacil·lants.

L'encert de Marià Aguiló va ser la seva defensa de la poesia popular tradicional com a model del nou llenguatge poètic. La tesi

d'Aguiló no era contradictòria —per més que ho pugui semblar— respecte al programa marcat per Aribau i Rubió. La plenitud poètica, lingüística i nacional es podia trobar alhora tant en l'extensa i fecunda esplendor medieval com en la ingènua pervivència de la llengua més genuïna i el sentit espontani de pertinença a un mateix poble, que bategaven en la poesia tradicional. I són aquests dos camins els que conflueixen en l'obra de Verdaguer. Aribau impressiona des d'una alta llunyania. Verdaguer emociona des d'una càlida proximitat popular.

DE VERDAGUER A MARAGALL, TOT RECORDANT LLORENTE

Los pensaments s'envolen als temps en què la glòria,
en les daurades fulles de la immortal història,
donava per exemples al món nostres records;
quan verds llozers brotaven lo Llobregat i el Túria,
i mostrà nostra llengua a tots los pobles Llúria
i March a tots los cors.

Teodor LLORENTE. *València i Barcelona* (1864)

A partir de Verdaguer —que sintetitza en la seva obra estils i gèneres poètics diversos, en una llengua molt més lliure d'arcaïsmes, artificis i localismes— la poesia catalana té unes ales lingüístiques que li permeten volar sola, fora del niu dels Jocs Florals, que esdevenen aviat més marginals i estàtics que no pas innovadors i referencials com abans.

L'esforç que calia fer a partir d'aquell moment era d'actualització, de sincronització amb la contemporaneïtat. Però els elements lingüístics ja hi eren. La llengua havia adquirit robustesa expressiva i capacitat de diversificació estilística. I potser el més important: un públic relativament extens que acompanyava el procés des de la major part de les terres de llengua catalana. Cal tenir-ho present enguany, quan també celebrem el centenari de Teodor Llorente —exponent valencià, amb totes les reserves que es vulgui, de la re-

cuperació paral·lela d'una llengua literària digna i un àmbit comú de pertinença. Aquest és un reconeixement inexcusable que cal fer avui de manera pública i solemne al poeta valencià, a totes les terres de llengua catalana.

Mentrestant, la poesia també començava a perdre l'exclusivitat en el cultiu estilístic de la llengua. Però si deixava de constituir-ne el referent únic, no per això deixava de ser-ne el laboratori més innovador i especialitzat. I em plau recordar que la intervenció dels poetes illencs en les noves orientacions i en la projecció política envers el catalanisme hi serà ben significativa.

Si Josep Lluís Pons i Gallarza, trasplantat a Mallorca, hi produirà poemes de tan bella factura i de tanta projecció futura com *L'olivera mallorquina* o *Els tarongers de Sóller* —a l'ombra dels quals creixerà la lírica de Costa i Llobera—, un mallorquí arrelat a Catalunya, Ramon Picó i Campamar, serà un dels millors cultivadors dels romanços històrics i intervindrà activament en els inicis del catalanisme, primer en la Jove Catalunya i més endavant en la Unió Catalanista. Ell seria precisament, en l'Assemblea de la Unió Catalanista de 1892 en què s'aprovaren les Bases de Manresa, el qui presentaria i defensaria la base tercera, relativa a la llengua, en la qual es propugnava l'oficialitat del català a tot Espanya i el seu ús en les relacions amb l'Estat. No és estrany, doncs, que en el seu discurs als Jocs Florals del mateix any 1892² reivindicués que la restauració de la plenitud poètica i lingüística de Catalunya havien d'abocar per coherència a la seva plenitud nacional.

D'altra banda, al costat de la qualitat poètica de Verdaguier, Guimerà o Costa i Llobera, la incorporació progressiva de referents d'altres literatures —traduïts o anostrats en creacions en què ressona una clara afinitat— seria un altre dels processos que permetrien superar la rutina de la poesia flouresca.

Així, molt abans de les *Horacianes* (1906), que el Noucentisme prendria per bandera, Costa ja havia escrit l'*Oda a Horaci* (1879)

2. Ramon PICÓ I CAMPAMAR. *Discursos i parlaments*. Edició a cura de Margalida Tomàs. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, p. 53-83.

—ressò de les *Odi barbare* de Carducci. I a part dels models clàssics, Joaquim Bartrina i Apelles Mestres són altres exponents clars de la voluntat d'alinejar la poesia catalana amb els corrents internacionals. Maragall consolidarà aquest propòsit en les tres dimensions que ara considerem: en la seva obra es plasma clarament la modernització de la poesia, la llengua i la idea de país.

Els primers noucentistes potser no apreciaren gaire les seves propostes lingüístiques —l'*Elogi de la paraula* (1903) o la seva ponència al Congrés de 1906 en pro dels dialectes en literatura— per massa etèries o per poc favorables a la implantació de la codificació normativa unitària —que Maragall, mort el 1911, no arribà a conèixer. Però és evident que fou sobretot ell qui va impulsar i va plasmar en els seus versos un llenguatge poètic lliure d'artificis i centrat en la força de l'autenticitat: una *paraula viva* natural i moderna que acompanyaria una idea de país centrada en l'afirmació rotunda de la vitalitat de Catalunya enfront d'una Espanya anquilosada en el passat.

Dins de l'efervescència estilística i formal del modernisme poètic, Maragall troba un llenguatge poètic capaç de transcendir les modes i amb tanta vigència actual com la seva idea de catalanitat. No és estrany que Carles Riba el 1950 (a «Per què he votat Joan Maragall»³) li atribuís «la poesia més genuïna, més universal i més duradora» i acabés afirmant: «Estic segur que dintre cinquanta anys, quan es farà la ressenya i la valoració del segle enter segons els homes que han orientat més fonamentalment Catalunya cap a un fi de bé, Joan Maragall continuarà a la llista.»

DE MARAGALL A CARNER, INVOCANT COSTA I LLOBERA

La poesia maragalliana d'aquell mateix temps avui ja ens apareix, en certa manera, preservada dins un sagrat clos d'arcaisme; però en aquests idil·lis de Josep Carner, el nostre català poètic, venint d'un conflent de les direccions verdagueriana i

3. Reproduït a Carles RIBA. *Clàssics i moderns*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

insular, se'ns mostra, ja en 1906, com aturat uns instants en la meravella de la seva primera i més daurada joventut.

Carles RIBA. «*Els fruits saborosos*, per Josep Carner» (1906)⁴

A mesura que avançava el segle XX, la voluntat dels joves poetes noucentistes de reivindicar la perfecció formal i la pulcritud lingüística es faria més i més evident —l'apogeu del sonet va ser-ne una bona mostra.

Josep Carner i els poetes mallorquins que ell propugna amb la marca d'Escola Mallorquina en són els referents. Però no oblidem que fou Maragall qui va acollir des de la presidència de l'Ateneu, a proposta de Carner, el cicle de conferències en què Gabriel Alomar parlaria de futurisme, Costa i Llobera de la forma poètica i Joan Alcover de la humanització de l'art.

La contraposició amb els modernistes no es va produir tant entre la paraula viva maragalliana i la llengua pulcra noucentista com entre el rigor de llengua i forma d'aquests darrers i l'espontaneisme lingüístic i formal amb què alguns maragallians havien volgut interpretar la paraula viva. És cert que Carner elabora i destil·la el llenguatge poètic, però no cau com alguns parnassians en l'artificiositat buida i gratuïta —en les paraules vanes— que Maragall rebutjava. La bellesa treballada, però ponderada, de la llengua literària noucentista és més aviat l'evolució lògica que la ruptura amb la paraula viva maragalliana.

I en una perspectiva més general, en el projecte d'institucionalització dels noucentistes —lingüística, cultural i política— la poesia carneriana simbolitza alhora l'harmònica plenitud de la llengua literària codificada per l'Institut d'Estudis Catalans i l'ordre de la ciutat ideal que constituïa el referent del país anhelat. La poètica de Carner, la llengua de Fabra i la nacionalitat catalana de Prat de la Riba són els tres pilars del període. Les llavors modernistes de la paraula viva de Maragall i de la reforma lingüística de Fabra s'inscriuen i germi-

4. Reproduït a Carles RIBA. *Clàssics i moderns*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

nen en el marc institucional noucentista. I el poeta és, sens dubte, el virtuos de la paraula que expressa la nova civilitat.

DE CARNER A RIBA, SENSE OBLIDAR SAGARRA NI SALVAT-PAPASSEIT

Cerqueu arreu arreu de la nostra península d'Ibèria [...] i enlloc no trobareu aquesta grossa empenta de nomenats Poetes com aquí entre nosaltres catalans. [...] Després de Maragall, Poeta ple de fe i de romanticisme, que és el que més escau a tot Poeta, no es troba a Catalunya un Poeta veritat i representatiu.

J. SALVAT-PAPASSEIT. «Contra els poetes en minúscula.
Primer manifest català futurista» (1920).

El corrent noucentista passa per una fonda sotragada amb el trasbals de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i la mort de Prat de la Riba (1917). Però el fil vermell que resseguim, en el qual es trenen la poesia, la llengua i el concepte de país, no s'arriba a trencar. En tot cas, es diversifica.

Els avantguardistes mantenen una fe il·limitada en el poder de la paraula poètica, que ara s'empelta amb tots els altres llenguatges de l'art, trencant les fronteres que s'havien volgut establir entre la veu poètica i la música o entre l'escriptura i la plàstica. Totes les convencions havien de caure —la sintaxi, la puntuació, la majúscula, la línia... Però tot això tenia un sentit diferent en el context català, en el qual bona part de les convencions de llengua, d'estil, de forma o de gènere, tot just si havien començat a arrelar. Per què rebel·lar-se contra unes tradicions que no s'imposaven amb potència abassegadora? Així s'explica en part el joc experimental d'un avantguardista com J. V. Foix amb els registres arcaics o rurals del llenguatge poètic.

Els anys vint recuperen de diverses maneres la connexió de la poesia amb la tradició i la llengua popular. Aquest és el ressò que trobem en les *Vint cançons* de Tomàs Garcés (1922) i les *Cançons de rem i de vela* de Josep Maria de Sagarra (1923). Un acostament

al poble que té connotacions polítiques, a part de les específicament estilístiques o socioliteràries.

Evidentment, és difícil de saber si són més grans les diferències o les afinitats —lingüístiques, estètiques o polítiques— entre aquests poetes que hem esmentat. Garcés admira el procés d'Irlanda cap a la independència, però s'identifica més amb Verdaguer —popular de naixement, per extracció— que amb Maragall —que més aviat aspira a una popularitat que no li és connatural. Pel que fa a Sagarra, Jordi Llavina⁵ ho matisa clarament: hom entreveu «la comunitat d'origen i de propòsits entre la lírica sagarriana i la d'autors com Verdaguer, Guimerà i Maragall», però com havia dit Josep M. Llompart,⁶ si Maragall es deixava endur per la paraula, Sagarra volia senyorejar-la amb el seu domini dels recursos retòrics. Tanmateix, això no treu, com recorda també Llavina, que Sagarra explicés que en el seu ofici de poeta, indistriablement inherent a la seva vida, es combinaven la seva servitud d'obrer de la pròpia llengua —«esforçant-me per vèncer-la, per conquerir-la, per fer meus els seus secrets i les seves possibilitats»— i tota la grandesa d'haver «col·laborat amb una aportació personal al monument d'una llengua i d'una cultura.»⁷

L'exuberància verbal de Sagarra potser ha impedit un reconeixement més general de la importància de la seva aportació al llenguatge literari. Llavina esmenta i comparteix valoracions de Magí Sunyer i Joan Fuster en què expressen la clara superioritat de Sagarra sobre els noucentistes urbans en termes de riquesa idiomàtica. Val la pena de recordar-ho enguany, en què també es commemora el cinquantenari de la mort de Sagarra, sense oblidar que, com a mem-

5. Jordi LLAVINA. «Introducció a la poesia de Josep Maria de Sagarra». Dins: J. M. de SAGARRA. *Obra completa*, vol. 1. València: 3i4, 1996, p. XIII i s.

6. Josep M. LLOMPART. «Pròleg». Dins: J. M. de SAGARRA. *Antologia poètica*. Barcelona: Proa, 1987.

7. Josep M. de SAGARRA. «Pròleg». Dins: *Obra poètica (1912-1937)*. Barcelona: Selecta, 1947.

bre que fou de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, n'assumí la presidència a la mort de Carles Riba (1959).

Tanmateix, tothom sap que precisament Carles Riba no compartia aquells camins poètics i lingüístics, que amb l'afany «de fer literatura per al poble, i d'ésser entès pel poble» podien comportar un retorn «a l'ensomni passiu, al patriotisme pintoresc i a la improvisació irresponsable» d'un romanticisme ja superat.⁸

Riba rellevarà Carner com a referent principal de les tendències poètiques, que conduirà cap a un postsimbolisme en què el llenguatge poètic reclama plena autonomia com a forma específica de coneixement: «La veritable llibertat, estic per dir que la poesia l'ha trobada sempre per l'acceptació plena, sense reserves, del llenguatge en ell mateix, en la seva essència i amb la seva insuficiència; és a dir, com un sistema de signes no necessaris, de natura abstracta i per tant d'efectes indirectes; vivents, en suma, només per llur contingut espiritual.»⁹ El poeta ja no cerca la paraula viva entre els pastors i els mariners, com deia Maragall al seu *Elogi de la paraula*, sinó que la forja ell mateix i li dóna vida amb la flama del seu propi esperit.

La relació de la poesia amb la llengua i amb el poble, per tant, és tota una altra. La missió primordial del poeta és descobrir dimensions inexplorades del seu esperit i trobar els mots que permetin plasmar amb fidelitat i bellesa aquestes realitats abans inexpressades. És secundari que sigui un grup reduït de lectors i no el poble en general qui compregui aquests poemes durament tallats com un diamant. Així, doncs, Riba invertirà la frase del salmista «He cregut i per això he parlat», que Maragall havia fet emblema de la seva concepció de la paraula viva com a expressió de la veritat descoberta, i en farà una divisa pròpia: «He parlat i per això he cregut»,¹⁰ ja que per ell és per

8. Carles RIBA. «Tractes amb el poble». *La Revista*, núm. 138 (1921).

9. Carles RIBA. «Els poetes i la llengua comuna». Dins: *Clàssics i moderns*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

10. Vegeu Jordi MALÉ, «“He parlat i per això he cregut”. La darrera poètica de Riba, entre Plató, sant Agustí, Paul Valéry i Ernst Cassirer». *Els Marges*, núm. 71 (desembre 2002), p. 107-125.

mitjà de la paraula poètica expressada com s'arriba a descobrir la veritat.

La distància d'aquest plantejament amb les posicions popularistes és abismal. No resulta estrany, per tant —però sí lamentable, des de la perspectiva actual—, que aquesta distància s'interpretés com a antagonisme, i no com el que és en realitat: una complementarietat que eixamplava amb resultats magnífics el ventall dels registres de la poesia i de la llengua en general, en benefici de tot el país. Vist des d'avui, resulta evident que són perfectament compatibles tant les reelaboracions de la llengua poètica popular fetes des de dins mateix d'un diàleg amb el poble com la (re)invenció d'un llenguatge poètic propi, capaç de refondre en recòndita soledat els materials lingüístics i poètics de la tradició en nous aliatges insòlits fins aleshores. De manera semblant, la traducció enriqueix i fecunda la tradició poètica nacional i els llenguatges en què s'expressa. Així Carner, Manent o el mateix Riba van contribuir amb les seves traduccions de poesia a elevar fins a nivells insospitats les capacitats de la llengua i dels estils literaris —i la solidesa, la plenitud i la universalitat d'una cultura nacional.

La grandesa d'una tradició literària o cultural es mesura precisament per la capacitat d'incorporar i d'integrar totes les veus —tots els registres de la llengua i la poesia— en un concepte universalista del patrimoni nacional.

DE RIBA A ESPRIU, VIATJANT AMB ROSSELLÓ-PÒRCEL I
VILLANGÓMEZ

Rosselló-Pòrcel posava la poesia en el cim de la seva taula de preferències i al seu torn aplicava a la salvació d'ella en la seva essència i en la seva contingència, diguem-ho així, tota la viva força de la seva puresa moral i de l'acuitat del seu judici [...]. I amb «ardor temerari» es posa a l'imponderable aguait de la mort, com a l'aguait d'un mestre més dur o d'una poesia més vasta, segur de lluitar-hi i d'allunyar a través d'ella la nit. No és ja la major naixença de Maragall, sinó una més pura exaltació,

armada sota banderes. Prodigios Rosselló-Pòrcel, mort a vint-i-quatre anys!

Carles RIBA. «Memòria de Rosselló-Pòrcel»¹¹

L'esplendor poètica dels anys trenta —en què Riba coincidia amb tres joves com Espriu, Rosselló i Villangómez a la Universitat Autònoma de Barcelona mentre ells s'iniciaven en la creació literària— es va esfondrar amb la rebel·lió militar de 1936, la guerra i la dictadura o l'exili en què calgué que els supervivents cerquessin la manera d'obrir escletxes per a una llengua, una poesia i un projecte nacional que passaven a ser proscrius. L'exili de Fabra o la imposició de l'ortografia prefabriana en la reedició de les obres de Verdaguier (1946) són mostres prou clares de l'associació que també establien els adversaris entre poesia, llengua i país. Però en la dura represa de postguerra, va tornar a ser novament la poesia la que va obrir camí a la difusió de la llengua i a la reconstrucció del projecte nacional. El mateix 1942 ja s'havia reactivat el grup Amics de la Poesia, creat el 1921. El 1944 apareixeria la revista *Poesia*. El 1946, *Ariel*...

I així com, davant del centenari de l'*Oda a la pàtria* (1933), Riba havia subratllat la fonda relació que Aribau havia fundat entre poesia, llengua i país —com recordàvem a l'inici d'aquest article—, en la foscor de la postguerra el retorn de Riba (1943) establiria un nou far per a la poesia, la llengua i el país que calia reconstruir després de la desfeta. Així s'obria el que Joan Triadú va anomenar «el decenni ribià».

No és casual que Salvador Espriu —narrador i autor dramàtic— adoptés aleshores primordialment la paraula poètica com a vehicle —amb la clara consciència de salvar els mots. I entorn seu apareixen nous poetes que aixecaran de nou amb qualitat i força indiscutibles la poesia, la llengua i una nova expectativa de plenitud per al país, desmentint rotundament els més foscos auguris. És un esplet

11. Reproduït a Carles RIBA. *Clàssics i moderns*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

realment inexplicable, gairebé un miracle: qui podia preveure, per exemple, que sorgiria un Marià Villangómez en la llunyania i la incomprensió general de l'entorn social d'Eivissa? Com ell, Perucho, Vinyoli, Sarsanedas, Brossa, Blai Bonet, Teixidor...

Hi ha molts altres poetes dignes d'esment, però aquests pocs noms són suficients perquè es faci visible que el mestratge de Riba —des de l'anomenat postsimbolisme— no implicava l'homogeneïtat de les trajectòries poètiques, ni de les opcions lingüístiques o formes d'entendre la catalanitat. Afortunadament, és clar. Però alhora sempre és evident el compromís de cadascun, en la diversitat de les respectives obres poètiques, amb l'expansió de les capacitats expressives de la llengua i la consolidació pública de la cultura comuna.

El paper de la poesia d'aquell moment crític en la represa lingüística i cultural, com he dit a l'inici d'aquest text, no sols es manifesta en el panorama general català, sinó que es pot apreciar millor i amb tota la seva eficàcia en la proximitat local. I en vull deixar constància amb un petit excurs,¹² sobre el cas de Marià Villangómez i el paper decisiu que va exercir a Eivissa i Formentera en la revitalització lingüística, en la dignificació de la pròpia cultura i en la recuperació d'un sentit de pertinença comú amb totes les terres de llengua catalana.

Villangómez era plenament conscient de la seva aportació creativa a la llengua de tots, i del seu compromís d'enriquir-la i enaltir-la amb la seva poesia. Ho va expressar bellament en el poema «Indret de Catalunya», del llibre *Declarat amb el vent* (1963), on retrobem juntes poesia, llengua i pàtria :

Abraço, abraçaré el contorn exacte
que situa una illa dins l'amor,
però no renuncio — massa amples són els braços —
a tot aquest paisatge esdevingut paraules,
i el faig i el roure estimaré amb els pins

12. Me'n vaig ocupar més àmpliament a «Marià Villangómez i la llengua catalana», *Estudis Baleàrics*, núm. 74-75 (2004).

i els vostres mots que el meu tresor eixamplaran,
tots ells forjats amb la mateixa flama.
Ens entendrem amb llengua que serà feix d'espigues,
i dins la nostra veu es gronxarà la pàtria.

Més enllà de la seva poesia, Villangómez va fer una aportació crucial, específicament lingüística: va concretar un model de llengua literària adequat per a les illes Pitiüses, a partir dels referents normatius de Pompeu Fabra i de Francesc de Borja Moll, i dels escassos precedents literaris locals —com Isidor Macabich. Avui hem de reconèixer que, gràcies al seu mestratge i al seu merescut prestigi, els escriptors, els ensenyants i les publicacions d'Eivissa i Formentera van acabar adoptant al llarg de la segona meitat del segle XX un model ponderadament unitari i específic en la llengua literària o estàndard. I el sentit de pertinença a un àmbit d'identitat compartida que acompanya aquest patró lingüístic.

El final de la dècada ribiana —la mort de Carles Riba (1959)— donaria pas a un escenari en què Salvador Espriu tendria a ocupar el paper central, no tant per les opcions poètiques o lingüístiques que adoptava o propugnava —en realitat Espriu no aspirava a continuar el mestratge de Riba—, sinó més aviat per la simbologia cívica que es va atribuir a la seva obra —sobretot a *La pell de brau* (1960).

La poesia aleshores protagonitzava un canvi, certament: el mateix any apareixien *Da nuces pueris*, de Gabriel Ferrater, i *Vacances pagades*, de Pere Quart. I el llenguatge d'aquestes obres ja no responia als paradigmes ribians. La poesia, la llengua i el país empraven un tombant diferent, presidit per l'anomenat realisme històric.

D'ESPRIU AL LABERINT D'AVUI: LA PARAULA POÈTICA,
FIL D'ARIADNA

Deia T. S. Eliot que la poesia és la màxima expressió de la llengua. En un país com el nostre, on la llengua és la senyera d'una manera de sentir, la poesia no hauria d'estar arraconada com es-

tà. Els grans pintors ens han donat prestigi arreu del món, però els nostres poetes han mantingut la idea de nació quan les altres vies estaven col·lapsades o prohibides. S'entén Catalunya sense Aribau, Maragall, Espriu, Estellés i companyia?

David CASTILLO. «Les paradoxes de la poesia catalana»¹³

Molts poetes, a més d'Espriu, han reelaborat el mite clàssic del laberint —Borges o Ferrater, per exemple. Nosaltres també hi podem recórrer per arribar al final del nostre trajecte. I volem fer-ho, a més, amb una paradoxa com la de Carles Riba quan va invertir la frase maragalliana i va transformar-la en «He parlat i per això he cregut».

Si Espriu va dir «Hem viscut per salvar-vos els mots», nosaltres podem acabar afirmant que són els mots de la poesia els que han viscut per a salvar-nos com a país, els que sempre han fet —i encara i sempre poden fer— de fil d'Ariadna que ens permet sortir del laberint.

Així ho va viure la nostra generació, quan va obrir els ulls, alhora, a una certa consciència poètica, lingüística i nacional en aquells anys seixanta. Ben aviat vam comprovar que la paraula poètica —sola i a peu o volant cantada entre les multituds— produïa una estranya vibració col·lectiva de cap a cap dels països catalans. Va ser una onada expansiva de gran abast, per moltes raons que ara seria llarg que provéssim d'escatir. El cas és que això aleshores ho visqué una gentada, un autèntic moviment juvenil de masses, que percebia arreu del món uns processos de mobilització inexplicablement semblants.

Estic per dir que en realitat no va ser que nosaltres obríssim els ulls a tot allò, sinó que també fou exactament al revés: la poesia —llegida o cantada— ens va descobrir que en el món hi havia una llengua i un país amb els quals podíem créixer sense límits, cap a un món digne de ser viscut —i sense els quals mai no seríem res. Així de clar.

Molt aviat ens va engrescar la poesia de combat —escrita o cantada, en català i en altres llengües. Però molts no vam acabar d'en-

13. Suplement «Cultura» del diari *Avui*, 22 d'abril de 2010

tendre per què calia que tothom transités pel realisme històric i oblidés altres camins poètics. Era bo que la poesia contribuís a fer el país i el món que volíem, però en aquell món i aquell país havien de poder-hi créixer totes les paraules poètiques sembrades abans i totes les que germinessin més endavant.

Encara que hagi deixat magnífics monuments en bona part de les obres de Vicent Andrés Estellés o Miquel Martí i Pol, diria que aquell no va ser el millor moment per a l'expansió poètica de la paraula. Precisament per això crec que val la pena recordar també un poeta més cantat que no pas editat i llegit: Joan Vergés, que ens ha deixat una crònica sarcàstica d'aquella etapa en dos llibres, plasmats dins mateix dels cànons del realisme històric, i que per aquest motiu demostren la capacitat il·limitada que té la paraula poètica de sortir de tots els laberints: *El gos*¹⁴ i *La vida nova*.¹⁵

Afortunadament, la dècada dels setanta ens va portar aires nous, amb un Ferrater que ens recuperava Carner, amb un Foix que ens ensenyava a exaltar-nos pel nou i enamorar-nos del vell, amb un Brossa que feia jocs de mans amb tots els llenguatges possibles...

Ara tots els camins poètics semblen de nou viables, però en canvi ja no són tan transitats com abans. Els noms de Francesc Parcerisas, Joan Margarit, Pere Gimferrer, Feliu Formosa, Màrius Sampere, Maria-Mercè Marçal o Narcís Comadira —en llista conscientment incompleta i per tant injusta— són prou indicatius de les importants aportacions poètiques a l'expansió de la llengua i a la consolidació —no sols literària!— d'una idea consistent i plural de país.

Molts dels millors observadors del panorama literari ho subratllen: hi ha més producció poètica de qualitat que quantitat d'edicions i de lectors. Però en canvi proliferen les lectures en recitals estibats d'escoltadors; després d'un període més centrat en la cançó per a sentir (i encara sense fixar-s'hi gaire), ara hi torna a haver un gran públic per als que fan cançons per a escoltar; els llenguatges creatius

14. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1967. Premi Salvat-Papasseit 1965.

15. Barcelona: Proa, 1970. Premi Carles Riba 1968.

i les formes de difusió troben en el món digital nous continents per a explorar i colonitzar poèticament...

Vull insistir-hi: la paraula poètica serà el fil d'Ariadna que ens tornarà a treure sempre que vulguem del laberint. Potser només cal que vulguem, però oi que volem?

Així ho explica una de les nostres veus poètiques més recents (i amb això podríem acabar):

Sóc dels perduts en un mar de castanyes, dels perduts i prou, i com que els perduts potser són els únics que tenen una mínima noció de què va el festival aquest dels estels entre les branques, ho escrivim per als que saben on són, perquè som generosos i quan tenim dubtes ens agrada compartir-los.

Enric CASASSES. *Qui sóc i per què escric*¹⁶

ISIDOR MARÍ
Estiu de 2011
President de la Secció Filològica
de l'Institut d'Estudis Catalans

16. <http://lletra.uoc.edu/ca/autor/enric-casasses> [Consulta: maig 2011].